

Les margenades al Montgó, una petjada de la història

Joseba Rodríguez

Biòleg · Director del Parc Natural del Montgó

Quan un foraster puja per la carretera de les Planes, siga pel costat de Dénia o pel de Xàbia, se sorprén amb el paisatge de marges de pedra seca escampats pel relleu costerut i rocallós. A aquests bancalets se'ls han adjudicat autories diverses. A continuació tractarem d'aportar algunes dades sobre la datació i quantificació d'aquestes margenades al Montgó.

Figura 1: Foto presa entre 1927-1936. A la dreta, un tram de la carretera i l'ermita de sta. Llúcia; al fons, el Puig de la Llorença. Antónío Passaporte. Archivo Loty, IPCE, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte

Els documents més antics que hem trobat amb una ubicació bastant exacta d'abancalaments en el Montgó són de l'any 1897. Es tracta de dos mapes, l'un de Dénia i l'altre de Xàbia, de les particions del *Monte del Estado Mongó*, a escala 1/5000. En aquests mapes es delimita la muntanya pública i se situen els enclavats agrícoles (parcel·les al bell mig de la serra) amb un detall afegit, es fa una diferenciació entre "cultivos antiguos" i "roturaciones modernas"; en la simbologia aclareix un poc més què vol dir

aquest darrer, «roturaciones modernas: roturaciones arbitrarias de 4 a 20 años»; més avant tornarem amb aquest matís. La superfície total de cultius antics que arreplega el mapa dins de la serra pública de Dénia és de 17,43 ha, les rompudes recents sumen 83,57 ha; a Xàbia les ocupacions antigues sumen 3,39 ha, mentre que les arbitràries són 21,09 ha. Segons aquestes dades, podem deduir que a finals del segle XIX (segons els mapes des de 1877) la muntanya pública està sotmesa a una forta pressió de transformacions agrícoles, ja que en un curt període (l'últim quart de segle) les ocupacions es quadrupliquen respecte a les rompudes antigues, en el cas de Dénia, i es multipliquen per sis en la serra pública de Xàbia.

Els Informes que acompanyen aquests mapes expliquen la metodologia emprada; així tenim que per a traçar els límits externs de la muntanya pública s'han considerat les fites amb zones agrícoles que han presentat *títulos*, i, «para evitar reclamaciones .../...los cultivos que parecen llevar en posesión más de 30 años», les parcel·les recents del perímetre del mapa s'han obviat per manca d'oficialitat. A més a més, els enclavats agrícoles recents sí s'han representat, però tampoc en tota la seua magnitud, ja que «en muchos de los enclavados no ha sido posible parcelar el terreno poseído», entre altres motius adueix manca de titulació, declaració dels ocupadors, incompareixença, etc. Llavors, els mapes estan oferint-nos una imatge errònia pel que fa a les rompudes recents, ja que no se'n cartografiaven totes. La representació de les rompudes antigues sembla que té més fiabilitat, per tant, els increments de les transformacions agrícoles recents que hem deduït adés serien, en realitat, encara majors.

Figura 2: Plànol de la Partició de la Muntanya Pública de Dénia (1897)

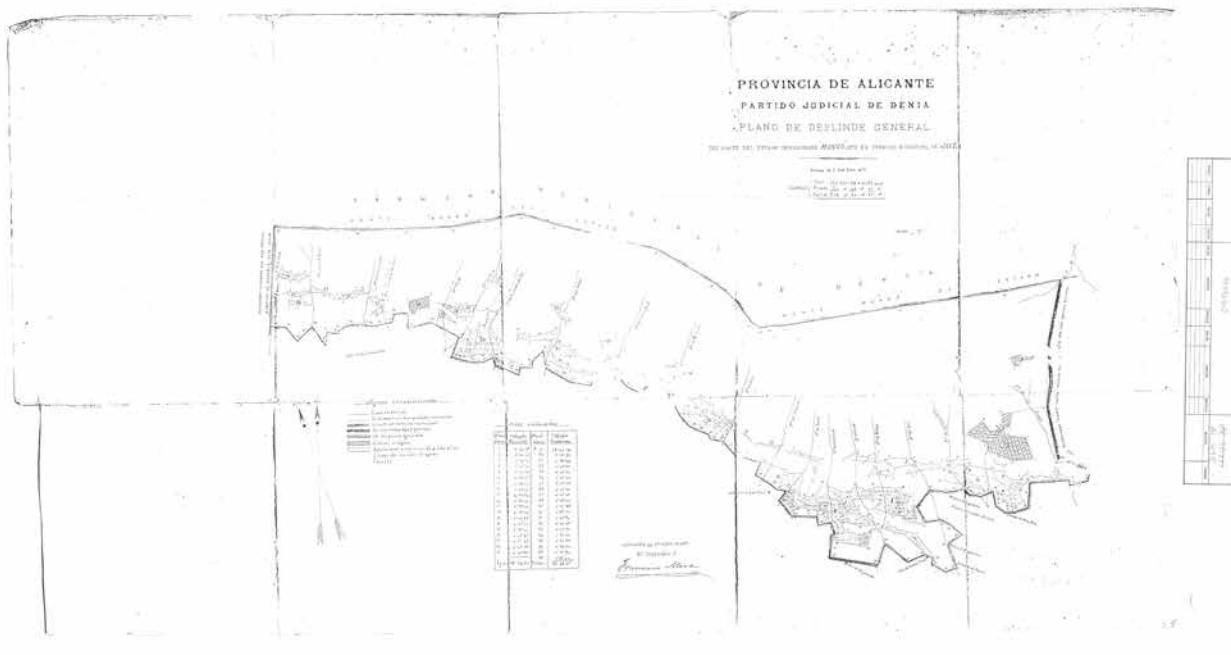

Figura 3: Plànol de la Partició de la Muntanya Pública de Xàbia (1897).

El qualificatiu arbitrari que s'usa en la simbologia dels plànols per a anomenar les rompudes recents s'explica així a l'Informe de la Partició: «...roturaciones arbitrarias, de las cuales sólo tienen sus poseedores las escrituras otorgadas con motivo de las traslaciones de dominio, y otros ni aun tienen dichas escrituras». En el núm. 1230 de l'*Exportación de Pasa Valenciana* (1908), el col·laborador **A. Somar** anomena "roturadores arbitrarios" els llauradors que ja han posat en cultiu vora la meitat de les terres conreables de la futura colònia agrícola, amb unes 225 ha segons els seus càlculs. En els nou capítols que, amb el títol *La Colonización de Mongó*, escriu en aquesta publicació al llarg dels mesos d'octubre i novembre de 1908, a més de defensar la creació de la colònia agrícola, proposa que s'hauria de tindre en compte adjudicar «en lotes colonizables á favor de quienes en esas parcelas roturadas, han dejado sudores y fatigas». L'autor avança també una possible datació d'aquestes, diu que les primeres rompudes es van legalitzar, però no passà el mateix amb les posteriors: «roturaciones a formalizar debieron dar comienzo hará sobre unos diez o doce años». En *La Correspondencia de Alicante* (1 de juny de 1908), es pot llegir que les roturacions es feien sense cap control «en los días que no hallaron jornal y en las noches de luna».

Estem davant d'un fenomen difícil de quantificar. La cartografia omet part de les rompudes recents, no sabem en quina quantia; sí podem donar més fiabilitat a la representació de les parcel·les antigues (rompudes abans del 1877 o 1867, segons autors), i podem deduir que, a la vista de la situació a finals del nou-cents, hi ha una embranzida de rompudes a la serra pública del Montgó en la segona meitat del segle XIX.

Les Memòries de Reconeixement de les muntanyes públiques de Xàbia i Dènia, elaborades en ple apogeu (1886) en deixen constància com a perjudicades; referint-se a les parcel·les privades de la serra, es pot llegir: «si bien existen muchas fincas roturadas desde muy antiguo, no dejan de verse otras más modernas y aun la tendencia á ensancharlas para aumentar los viñedos, en vista de los pingües productos que rinde la pasa en esta comarca, por lo que un deslinde en este monte podría aumentar la cabida de terreno público, ó por lo menos no disminuirla mas, acotando el ensanche de las fincas particulares». La recomanació de realitzar un deslinde es va fer, i onze anys més tard les particions ens mostren que la regulació de la muntanya pública del Montgó a Dènia, lluny d'augmentar-la, va fer que passara d'un total de 1.245 ha a 1.067 ha i Xàbia es quedà amb 233 ha de les 356 ha que tenia; i això sense comptar-ne aquelles que hi havia i no es representaren.

A gran trets, la cartografia o els comentaris del moment vénen a confirmar les anàlisis sobre la història agrícola del Marquesat de Dènia de **J. Costa** (1977), el qual centra en el darrer decenni del segle XIX el moment àlgid d'expansió agrícola del sector costaner de la Marina, tot basant-se en les dades de producció i exportació de passa. El Padró de Riquesa Pública i l'Amillorament ratifiquen aquest fet, mostren que l'increment de superfície agrícola de la segona meitat del XIX (entre 1860 i 1901) al terme de Dènia és d'un 11%; també ofereixen altres dades, per exemple, que l'augment es fa sobre petites parcel·les i de pitjor qualitat. L'increment de l'espai agrícola s'ha de fer ja sobre terrenys poc adients, arrabassant vessants i indrets gens adients a l'ús agrícola.

Distribució territorial

En el plànol de Dénia s'observen dos grans conjunts de cultius antics als barrancs de Malonda i del Degollat; ambdós baixen des de les Planes cap a les Rotes entre la mar i la carretera actual. N'hi ha altres de més menuts a ponent de la mateixa via. La resta d'enclavaments de serra pública, és a dir, tota la cara nord del Montgó fins a Benimaquia i seguint rodant per ponent ja al vessant sud fins a Jesús Pobre pertanyen a enclavaments arbitraris de 4 a 20 anys; les majors extensions les trobem al barranc de les Moreres (antic abocador de Benimaquia), al barranc de Gassent i a les caigudes del camí del Repetidor cap a Jesús Pobre. Hi ha dues excepcions significatives amb dos enclavats antics en tot el sector de ponent: un és un seguit de marges antics que ocupen el caixer del barranc de les Moreres amb una llargària de vora 150 m; aquest conjunt es troba envoltat d'una gran extensió de bancals recents; l'altra taca de cultius antics se situa a la capçalera del mateix barranc, però ja en la zona alta i plana de Benimaquia.

A Xàbia només hi ha bancals antics en un gran enclavat a les caigudes entre el barranc de la Serpeta i el de la Coveta Roja; la resta són transformacions arbitràries de menys de 20 anys, que s'escampen per les parts baixes de la serra, fitant amb les zones agrícoles; només entre els barrancs del Gat i el de Botella ocupen indrets més alts.

Un cas a banda és la Plana de Xàbia. Els mapes de serra pública de Xàbia no la recullen, per tant, no podem saber amb certesa la datació de les seues marginades. Tot fa pensar que, per proximitat a Xàbia i per l'aptitud agro-

nòmica d'alguns dels seus indrets, com ara dolines i zones d'acumulació de terra rosa, aquesta zona, i en especial el sector entre els molins i la carretera del far, podria haver començat a transformar-se abans de les rompudes que hem analitzat fins ara, tal volta des de la primera meitat del XIX. El testimoni de **Cavanilles** a finals del XVIII pot donar alguna pista: «Subí desde Dénia la loma oriental surcada de arroyadas y barrancos con dirección al mar: caminé mas de una hora cruzando una larga explanada, generalmente inculta; luego dexando á la izquierda una serie de molinos de viento, empecé á bajar la dilatada cuesta y los barrancos que conducen á Xábea». És una descripció poc precisa, però no s'assembla a altres coetànies, com ara a la Vall de Gallinera: «desde el fondo hasta casi la cumbre de los montes se ven campos en anfiteatro». El botànic ens presenta un paisatge bàsicament erm i entreveu alguns cultius, possiblement als llocs més adients de la Plana.

De la superposició de l'esmentat mapa de la serra pública de 1897, amb els seus enclavats agrícoles, i el *Mapa de la Colònia agrícola del Montgó*, s'aprecia que les ocupacions agrícoles, tant les antigues com les arbitràries, es troben incloses en els lots en què es va repartir la Colònia però no d'igual manera. Els colons hagueren de rompre, fins la creació de la Colònia el 1922, bona part del sector entre el barranc de l'Emboixar i el barranc de la cova de l'Aigua, una part costeruda i poc adient a l'agricultura, la qual, segons el mapa de la partició, a penes estava transformada, mentre que la meitat est i l'extrem oest disposaven ja de bancals en actiu i en diferent grau de producció.

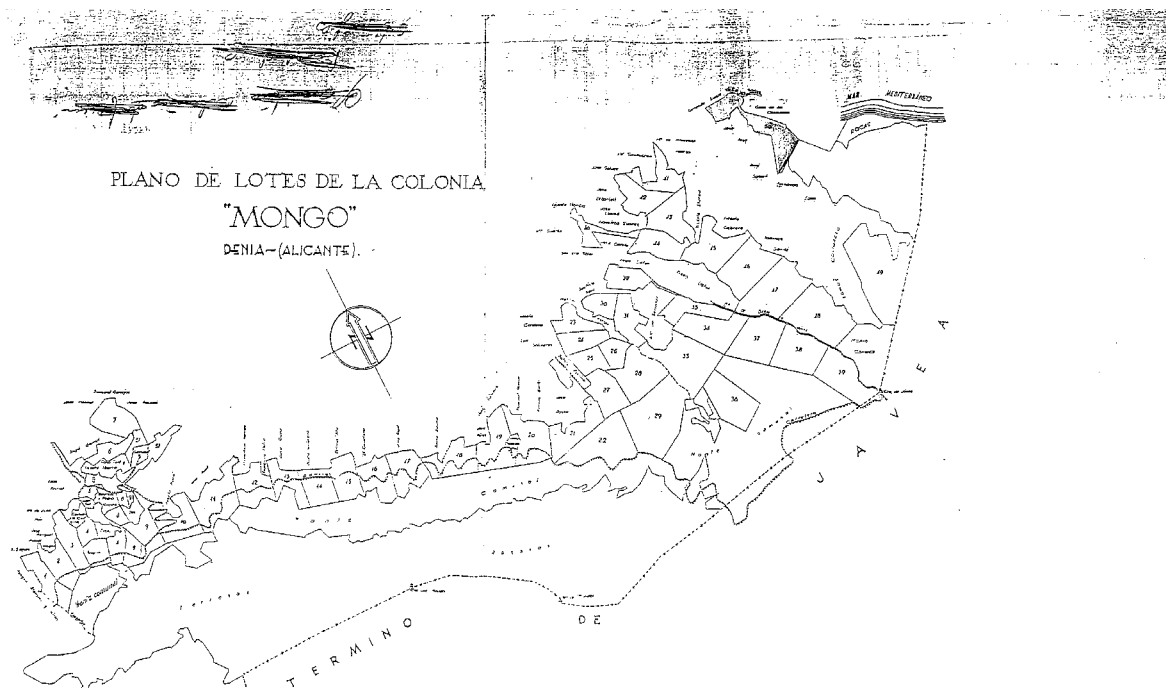

Figura 4: Plànol de la Colònia Agrícola del Montgó.

Figura 5: Àmbit sense abancalar en la plataforma superior del Montgó.

No passà el mateix a Xàbia, ja que el projecte de Colònia va quedar suspès. Un testimoni d'aquesta diferència podem extraure-la del mapa de la partició de la part de Xàbia del 1897 i que ja hem esmentat. Aquest mapa va ser reutilitzat per la Junta de Colonització el juny de 1920 com a mapa d'amollonament. En els 23 anys que transcorren entre l'un i l'altre, només s'afegeixen dues noves transformacions en la muntanya pública, una a mitjana altura en el barranc dels Garroferets i l'altra en la part alta del barranc del Migjorn; aquesta última d'unes dimensions considerables, prop de les 2 ha. Es podria dir que a la banda de Xàbia la crisi agrícola va fer que les rompudes es deturaren amb el canvi de segle, mentre que a Dénia la creació de la Colònia va forçar rompudes encara fins el 1920 que, no obstant, tingueren un recorregut ben curt, ja que la crisi feia 20 anys s'havia fet notar i a poc a poc es deixaren de treballar.

Tipologia dels bancals

Al Montgó es combinen tres tipus de bancals: de fons de barranc, de desempedregament i de vessant.

Els primers són bastant apreciats ja que disposen de més sòl i humitat que la resta, si bé també són més damnables a causa de la concentració de les escorrenties. Per tal de contrarestar la seua vulnerabilitat, els marges es reforcen amb pedres més grans i sovint s'alcen a doble cara: una, aigües avall, i l'altra, encarada al sentit del corrent; són coneguts com a parats. Amb aquestes tècniques s'aconsegueix acumular sediments.

Els bancals de desempedregament es situen en els altiplans pedregosos, compten amb l'entrebanc de la l'escassetesa de sòl i cal remoure més tros per traure un espai agrícola útil; a canvi, l'erosió hídrica és mínima i la construcció dels marges no precisa la tècnica dels murs més enlairats dels bancals dels vessants. Aquests darrers, precisen d'un esforç afegit i també d'unes tècniques més sofisticades que augmenten segons s'incrementa el pendent del relleu; tenen preferència pel sectors còncaus dels vessants.

En el cas del barranc de les Moreres es fa palesa aquesta jerarquia, primer es transforma el caixer del barranc i progressivament es va ocupant la resta de la conca.

La cartografia ens mostra com els bancals antics se situen preferentment en els àmbits més adients. Així, s'observen al llarg de barrancs i també s'escampen a la part baixa i còncaua de la conca; també s'observen alguns de desempedregament a les Planes i a Benimaquia. Tanmateix, allò que crida l'atenció en el Montgó i altres indrets de la comarca és que els marges omplien vessants sencers, fins i tot indrets rocallosos o sectors convexos dels vessants. És clar que en el cas del Montgó aquestes margenes no figuren com a bancals antics als mapes consultats, sinó que responen a l'expansió que podríem situar en la darrera meitat del segle XIX.

Resum

A partir de la documentació consultada no podem quantificar el fenomen de les rompudes agrícoles al Montgó, ja que els mapes reflecteixen una part, pensem que bastant fiable de les rompudes antigues, però deixen fora una superfície indeterminada de les recents. Sí podem proposar una datació aproximada: possiblement a mitjans del mil nou-cents hi havia bancals en alguns barrancs, en els sectors més adients de les Planes i de ben segur la Plana de Xàbia. El paisatge de marges generalitzats dels vessants del Montgó es basteix a partir de la segona meitat del segle XIX i la seua expansió finalitza amb el canvi de segle, excepció feta de la Colònia Agrícola de Dénia, que fins 1920 ha de rompre la part que encara no estava transformada.

Un cas a analitzar a banda és l'absència de bancals en la plataforma superior del Montgó, i això que bona part de la meitat ponentina ofereix unes condicions agronòmiques bastant favorables, palesament més adients que altres àmbits dels vessants transformats. Aquesta omisió es podria adduir a la dificultat de l'accés, però ho explicaria només en part, ja que hi ha diverses sendes que garanteixen el pas. Tal volta, uns usos tradicionals, com ara la llenya o la ramaderia, ho podrien explicar.

